

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ушкало Н.І., Крамаренко К.І.

Навчально-науковий інститут права

Сумського державного університету

Освітні послуги – одні із найбільш затребуваних у будь-якій розвиненій державі. Така діяльність повинна здійснюватись на професійній основі та відповідними суб'єктами господарювання. На сьогоднішній день існує велика кількість державних вищих навчальних закладів (далі ДВНЗ), які надають освітні послуги. Вища освіта є чинником швидкого розвитку країни, її рівень — якості. Щороку кількість ДВНЗ зростає.

Для того, щоб охарактеризувати ДВНЗ, як суб'єктів господарської діяльності, визначити особливості такої діяльності, відмінності від інших суб'єктів господарювання та, врешті, визначити господарсько-правову відповідальність, слід керуватися Господарським кодексом [1], Бюджетним кодексом [2], Законом України "Про вищу освіту" [5] та ін.

Відповідно до вищезазначеного законодавства, юридична відповідальність ДВНЗ може проявлятися в деяких видах, а саме:

- відшкодування шкоди;
- сплата штрафних санкцій (пеня, неустойка, штраф);
- застосування оперативно-господарських санкцій (заходи оперативного впливу, що мають на меті припинення порушення зобов'язань або його попередження в разі, коли ВНЗ вже порушував зобов'язання з договору та ін.);
- застосування адміністративно-господарських санкцій (заходи організаційно-правового або майнового характеру).

Одна із специфічних норм, яка передбачає відповідальність ДВНЗ міститься в Постанові Кабінету міністрів України "Про затвердження ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти" [6] та вказує, що невиконання головних завдань діяльності, вимог стандартів вищої освіти служить підставою

для позбавлення його ліцензії. Можна погодитись із пропозицією Л.В. Гурак про зазначення в Законі такого положення: якщо господарська діяльність ДВНЗ набуватиме характеру підприємницької (комерційної) діяльності (з огляду на зміст ст. 42 ГК України), спрямованої на досягнення не соціально значимого результату, а суто економічних цілей, це буде підставою для позбавлення його ліцензії [7]. Як зазначає Б.В. Деревянко – основним і єдиним критерієм визнання суб'єкта господарювання комерційним повинен бути сам факт отримання прибутку [8, с. 19]. «Основним і єдиним критерієм визнання суб'єкта господарювання комерційним повинен бути сам факт отримання прибутку. А напрямок використання отриманих коштів не повинен братися за основу при прийнятті рішення відносно прибутковості суб'єкта господарювання» [9, с. 118].

Будь-який суб'єкт господарювання може здійснювати свою діяльність лише за наявності певної матеріальної бази. Майнова відокремленість є важливою ознакою суб'єкта господарювання. Якщо звернутися до ч. 2 ст. 96 Цивільного кодексу, то юридична особа відповідає за своїм зобов'язанням усім своїм майном. Але для ДВНЗ є особливість такої відповідальності, а саме майно ВНЗ, що перебуває в державній або комунальній власності, передане в управління ДВНЗ, не підлягає вилученню або передачі будь-яким підприємствам, установам чи організаціям, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 2 ст. 70 ЗУ «Про вищу освіту»). Проте, Закон не може гарантувати захисту майна від вилучення в разі настання юридичної відповідальності.

Тому слід звернути увагу на особливість відповідальності своїм зобов'язанням коштами, що надані ДВНЗ в розпорядження. Відповідно до ст. 71 Закону, фінансування державних вищих навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень [цит. за 5]. Ст. 73 Закону зазначає, що додаткове отримання коштів — надання фізичним та юридичним особам платних послуг за умови

забезпечення надання належного рівня освітніх послуг як основного статутного виду діяльності. Проте, їх використання в разі відповідальності має свої обмеження. Якщо звернутися до ст. 55 Бюджетного кодексу, то не можуть бути використані для погашення зобов'язань кошти, що належать до захищених статей видатків. А власні надходження ДВНЗ використовуються лише за чітко визначеними напрямками, адже вони належать до спеціального фонду Державного бюджету. Відповідно, якщо ці кошти будуть йти на інші цілі — це вже є підставою для порушення норм бюджетного законодавства, юридичної відповідальності навчального закладу.

Відповідно, можна привести приклад відповідальності ДВНЗ, якщо майно не є невідчужуваним. Це фонд власних доходів навчального закладу. Майнова відповідальність ВНЗ не прописана чітко у законодавстві України, що зумовлює багато суперечок науковців та практиків з приводу відшкодування шкоди, сплати штрафу тощо. Виникає питання, як вирішити цю проблему, якщо навчальний заклад є юридичною особою публічного права? Звертаючись до Цивільного кодексу (ст. 81), можна звернути увагу, що він не регулює специфіку та особливості відповідальності ДВНЗ, а наводить лише загальні риси для всіх юридичних осіб. Господарський кодекс визначає особливості некомерційної діяльності суб'єкта господарювання (гл. 5), загальні засади відповідальності та відшкодування шкоди, штрафні санкції тощо (Розд. V). Знову ж таки, визначається загальний порядок вчинення таких дій. Звертаємось до спеціальних законів, які регулюють освітні послуги та їх надання закладами. Регулювання таких особливостей ЗУ "Про освіту" [4] та "Про вищу освіту" зведено до мінімуму.

Якщо досліджувати причини того, чому ДВНЗ не можуть виконувати окремих своїх зобов'язань, що спричиняє настання відповідальності, то тут відповідь є очевидна. На сьогодні, в Україні не достатньо коштів, щоб повністю забезпечити сферу освітніх послуг, забезпечити якісно та повно. Відповідно через нестачу коштів, ВНЗ змушені бути залежними від можливостей держави, адже будь-яке намагання заробляти кошти самостійно, може стати підставою для

позбавлення ліцензії. В цьому полягає причина порушення принципу самостійності суб'єкта господарювання, самостійності нести відповідальність за порушення. Відповідно, якщо спростити систему фінансування ДВНЗ, то можна провести паралель того, що навчальний заклад в разі невиконання зобов'язань не несе особливих збитків. Тобто, як звертає увагу Л.В. Гурак, існування субсидіарної відповідальності з боку держави й виділення асигнувань з Державного бюджету на погашення його боргів призводить до того, що санкції, застосовані до закладу-правопорушника, не можуть суттєво вплинути на майновий стан цього ВНЗ, тобто в даному випадку вони не виконують ні превентивної, ні виховної функції, які загалом притаманні юридичній відповідальності [цит. за 7]. До того ж, проблема отримання таких коштів на погашення невиконаного зобов'язання, відшкодування шкоди та ін. існує.

Це питання безумовно потребує вирішення на законодавчому рівні. Пропозицією є створення спеціального фонду у кожному Державному навчальному закладі, коли в разі настання певної відповідальності — заклад повинен і може нести відповідальність (майнову) самостійно. Таким чином, принципи діяльності суб'єкта господарювання та функції юридичної відповідальності будуть дійсно працювати.

Проведене дослідження має свої результати. Відповідно, в першу чергу законодавцю слід звернути увагу на недосконалий механізм регулювання господарсько-правової відповідальності Державних вищих навчальних закладів. Слід розширити норми, які регулюють фінансову діяльність освітніх закладів, в ЗУ "Про вищу освіту" із визначенням специфіки відповідальності таких юридичних осіб. Також, потребою є розмежування окремих фондів ДВНЗ від держави, щоб уникнути субсидіарної відповідальності в разі порушення зобов'язань з боку навчального закладу. І в цілому, це допоможе надати цим суб'єктам господарювання більшої самостійності та відчуття відповідальності за свою діяльність.

Література

1. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Бюджетний кодекс України: Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Цивільний кодекс: Кодекс від 16.01.2003 №435-IV [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Про освіту: закон України від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти: постанова Кабінету Міністрів України: від 30.12.2015 № 1187 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>
7. Гурак Л. В. Особливості господарсько-правової відповідальності державних вищих навчальних закладів / Л. В. Гурак // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Харків, 2011. – Вип. 114. – С. 238-244.
8. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів : автореф. дис ... д-ра юрид. наук / Б. В. Деревянко. – Київ : МАУП, 2014. – 32 с.
9. Деревянко Б. Комерційний статус суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти / Б. Деревянко // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 8. — С. 114—118.

Ушкало, Н.І. Особливості господарсько-правової відповідальності державних вищих навчальних закладів [Текст] / Н.І. Ушкало, К.І. Крамаренко // Актуальні проблеми цивільного та господарського права : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (7 жовтня 2016 р.). — Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. — С. 196-199.